

Petri Myllyniemi

TIETOISUUS, KIELI JA PSYKOTERAPIAN IHME

Psykoterapiasuuntauksesta riippumatta asiakkaan kielellinen ilmaus ja terapeutin vastaus tähän ilmaukseen muodostavat sen perustan, joka mahdollistaa psykoterapiaprosessin (Leiman, 2011). Tämän vastavuoroisen tapahtuman varassa yhteistyö asiakkaan ja terapeutin välille aina rakentuu. Keskusteluanalyttisen tutkimuksen mukaan perustavanlaatuisimmalla tasolla psykoterapiakeskusteluissa näyttää toistuvan tilanne, jossa asiakkaan ilmaisua seuraa tyypillisesti sellainen terapeutin ilmaisu, josta asiakkaalle ilmenee se, miten terapeutti on alkuperäisen ilmaisun ymmärtänyt (Peräkylä, 2019). Artikkelin tavoitteena on löytää filosofiasta näkökulmia tämän erilaisin variaatioin eri terapiasuuntauksissa toistuvan tapahtuman hoidollisen mielekkyyden käsitteelliseksi ymmärtämiseksi. Lopuksi puolustetaan näkemystä, jonka mukaan tutkittava psykoterapian perusilmiö on osuvimmin lähestyttävissä merkityksen käsitteen kautta.

Johdanto

Psykoterapeutin työtä tehdessäni kohtaan toistuvasti tietyn tapahtumasarjan. Asiakas kertoo jostakin elämäänsä liittyvästä tilanteesta, tapahtumasta tai asiasta. Kuuntelen tarkkaavaisesti kerrottua ja esitän ehkä jonkin lisäksymyksen. Asiakkaan saatua kerrontansa loppuun vastaan asiakkaan ilmaisuun toistamalla usein sanoin asiakkaan jo kertoman, ikään kuin muuntamalla asiakkaan ilmaiseman uudelleen ilmaisumuotoon. Tähän asiakas puolestaan suotuisassa tapauksessa reagoi toteamalla esimerkiksi: ”Kyllä! Se on juuri noin.” Tämän jälkeen istunnon ilmapiiri tuntuu muuttuvan. Keskustelun intensiteetti syvenee ja ainakin terapeutin näkökulmasta on ilmiselvää, että on tapahtunut jotakin terapian kannalta hyödyllistä ja tärkeää. Toinen vaihtoehto on, että asiakas torjuukin terapeutin ehdottaman ilmaisun. Tällöin tunnelma pikemminkin

lässähtää ja terapeutti joutuu nopeasti pohtimaan, miten jatkaisi työskentelyään.

Tällainen terapeutin vastaus asiakkaan kertomaan voi saada monenlaisia muotoja. Jos asiakas esimerkiksi päätyy kerronnassaan kiukkuihin ja syyttelevään monologiin, vastaus voi yksinkertaisimmillaan olla myötätuntoinen äännähdys. Tämä uudelleen muotoilee asiakkaan kertoman joksikin sellaiseksi, joka herättääkin kuulijassa myötätunnon. Kyse voi olla terapeutin kysymyksestä, tekeekö asia asiakkaan surulliseksi, tai toteamuksesta, että asiakkaan kertoma tekee terapeutin surulliseksi. Tällöin terapeutti ikään kuin julistaa asiakkaan kertoman joksikin sellaiseksi, joka voikin olla kiukun sijasta surullinen asia. Terapeutti voi myös liittää asiakkaan kertoman oman terapiamuotonsa käsitteistöön sanomalla esimerkiksi: ”Kuulostaa siltä,

että sisäisen lapsesi vihaisuus pääsi vihdoon ääneen”, tai vaikkapa: ”Minusta näyttää nyt siltä, että negatiivinen perususkomuksesi omasta arvottomuudestasi värittää kertomaasi.” Muunnelmia löytynee loputtomasti. Olennaiselta tilanteesta kuitenkin näyttää terapeutin asiakkaalle ehdottama uudenlaisen ilmauksen mahdollisuus. Tällaista uudenlaista ilmausta terapeutti tarjoaa yhteiseen keskusteluun asiakkaan itsensä aluksi valitsemien sanojen sijasta.

Heaton (2014) pohtii kirjassaan vastaavaa asetelmaa. Terapiassa ihminen kuvaa elämänsä konflikteja, kärsimystä ja kuormittuneisuutta. Hänen puheensa voi olla hapuilevaa, epävarmaa ja täynnä tunnetta. Tällöin se kuitenkin jo ilmiänsä ilmaisee tarkasti ja asianmukaisesti asiakkaan kokemaa tunnetilaa ja hämmennystä. Tämän jälkeen terapeutti kuitenkin ikään kuin kuvaa saman asian tilan uudestaan. Heaton toteaa, että näiden kahden sanoituksen välinen suhde ei psykoterapiassa ole lainkaan selvä asia. Edelleen Heaton kysyy, miksi psykoterapeutin uudet sanat tilanteesta ylipäätänsä olisivat asianmukaisempi kuvaus asiakkaan elämäntapahtumista.

Jokaiselle kliinistä työtä tekeväälle psykoterapeutille lienee ilmeistä, että tällaiseen ohikiitävään keskusteluepisodiin tiivistyy jotakin psykoterapialle olemuksellista. Hyväksymällä terapeutin uuden ilmaisumuodon osaksi terapiakeskustelua ja tilanteensa asianmukaiseksi kuvaukseksi asiakas vahvistaa tullessaan haluamallaan tavalla ymmärrätyksi. Hän saattaa kiinnostua uudesta näkökulmasta tai ehkäpä jopa inspiroituu näkemään itsensä ja toimintansa uusin silmin. Toisaalta taas asiakkaan torjuessa terapeutin ehdottaman ilmaisun terapeutin on vaikea edetä, ellei asiakkaan hyväksymiä sanoja ole ensin löydetty.

Eri terapiasuuntauksissa tällaiseen tapahtumaan viitataan erilaisin käsittein. Voidaan puhua vaikkapa validaatiosta, empaattisesta reflektiosta, supportoinnista, uudelleenmäärittelystä, psykoanalyttisesta tulkinnasta, kognitiivisesta käsitteellistämisestä, reformuloinnista, positiivisesta konnotaatiosta jne. Jokainen näistä käsitteistä nostaa esiin

jonkin olennaisen piirteen tilanteesta. Artikkelissa näitä kaikkia tarkastellaan kuitenkin yhdessä. Yhdistävänä piirteenä nähdään terapeutin vastaus asiakkaan ilmaukseen sellaisella uudella ilmauksella, joka ikään kuin pyrkii sanomaan saman, mutta uudella tavalla.

Keskusteluanalyysia on sovellettu psykoterapiatutkimuksen välineenä jo yli 30-vuotta.¹ Peräkylä (2019) toteaa sillä olevan kahtalainen tutkimuskohde: psykoterapiaa tarkastellaan sekä toimintana että muutokseen tähtäävänä prosessina. Keskusteluanalyttisessä tutkimuksessa pyritään selvittämään psykoterapiakeskustelun organisoivat toistuvat toiminnalliset keskustelujaksot. Lisäksi pyritään löytämään juuri ne keskustelujaksot, joihin muutos terapiassa liittyy. Keskusteluanalyttisen psykoterapiatutkimuksen keskeinen toistuva löydös on artikkelin aiheen kannalta kiinnostava. Perustavanlaatuisimmalla tasolla psykoterapiakeskustelun perusrakenteena näyttää toistuvan kuvatus kaltainen tapahtumasarja: asiakkaan ilmaisua seuraa tyyppillisesti sellainen terapeutin ilmaisu, josta tavalla tai toisella asiakkaalle ilmenee se, miten terapeutti on alkuperäisen ilmaisun ymmärtänyt.²

Kokemukseni tapaamisen tunnelman sähköistymisestä tai vaihtoehtoisesti sen lässättämisestä osuu kohdallisesti psykoterapioiden yhteisiin tekijöihin kohdistuvan tutkimuksen tuloksiin. Puhuttaessa terapeutin vastauksesta asiakkaan ilmaisuun puhutaan samalla psykoterapian vaikuttavuudesta hoitomuotona. Esimerkiksi Stiles (2009) toteaa psykoterapian lopputuloksen palautuvan olemassa olevan näytön pohjalta psykoterapeutin kykyyn toimia mielekkäällä tavalla responsiivisesti suhteessa asiakkaaseen jatkuvasti etenevässä vuorovaikutustilanteessa. Samoin Norcross ja Wampold (2011) nostavat esiin responsiivisuuden käsitteen: tutkimusnäyttö vuorovaikutussuhteen roolista suhteessa vaikuttavuuteen tiivistyy terapeutin kykyyn vastata asiakkaan toimintaan juuri oikealla tavalla responsiivisesti osana jatkuvasti eteenpäin soljua terapiatilannetta.

Psykoterapiatutkimuksen emeritusprofessori

1 Ks. esim. Peräkylä ym., 2008.

2 Peräkylä (2019) esittää artikkelissaan omaan aineistoonsa nojaten kolmiportaisen mallin terapiakeskustelun etenemisestä, mutta luonnehtii kuvatulla tavalla yleisellä tasolla keskusteluanalyttisesta psykoterapiatutkimuksesta nousevaa käsitystä.

Jarl Wahlström puhui taannoisessa radiohaastattelussa ”psykoterapian ihmeestä”, joka tapahtuu asiakkaan ja terapeutin keskustellessa.³ Monella tavalla näyttää siltä, että tämä psykoterapian ihme kätkeytyy juuri siihen tilanteeseen, jota esimerkiksi Peräkylä ja Heaton kuvaavat. Terapeutin uudelleen muotoillessa asiakkaan alkuperäistä ilmaisua vastauksessaan jotain psykoterapiaprosessin kannalta merkittävää voi tapahtua heidän välisessään dialogisessa suhteessa. Artikkelin tavoitteena on lähestyä tätä tapahtumaa filosofian näkökulmista ja tuoda käsitteellistä ymmärrystä sen ympärille.

Aihetta lähestytään artikkelissa neljän erilaisen ajatuskulun kautta. Kaksi ensimmäistä sijoituvat eräänlaisina vastinpareina psykoterapian ja filosofian historiaan, jälkimmäiset taas lähemmäksi tätä päivää. Aluksi tilannetta tarkastellaan Sigmund Freudin silmin. Mitä psykoterapian alkuperäisen konseptin mukaan tässä tilanteessa voi nähdä tapahtuvan ja miksi se on hoidollisesti tärkeää? Seuraavaksi sitä pohditaan Ludwig Wittgensteinin myöhemmän ajattelun näkökulmasta. Väitöskirjassani (2021) käsitelin psykoterapiaa asiakkaan ja terapeutin yhteistoiminnallisena kielipelinä. Miten tästä näkökulmasta tämä psykoterapiaan kytkeytyvä vuorovaikutussuhteessa toteutuva ilmaisutavan muutos tulee ymmärretyksi? Kolmanneksi mukaan keskusteluun tuodaan John Searlen (1995) ajattelu ja erityisesti hänen näkemyksensä todellisuuden sosiaalisesta rakentumisesta. Lopuksi tilannetta tutkitaan yhden nykyfilosofian tärkeän keskusteluaiheen puitteissa. Alun perin Hegelin ajattelusta nouseva tunnustussuhteen⁴ käsite on herättänyt vilkasta keskustelua filosofiassa sosiaalisen ontologian alalla (Laitinen, 2002). Kiinnostavan verrokin artikkelin aiheena olevalle ilmiölle voi löytää uskonnonfilosofiasta. Saarinen (2016) tutkii persoonien välisen tunnustussuhteen käsitettä kristillisen ajattelun historiassa. Hänen työtään hyödynnetään artikkelissa soveltamalla sen tuloksia psykoterapeutin ja asiakkaan välisen tunnustussuhteen ymmärtämiseksi. Artikkelin pohdintaosiossa vedetään lankoja yhteen

ja esitetään näkemys, jonka mukaan tutkittava psykoterapian perusilmiö on osuvimmin lähestyttävissä *merkityksen* käsitteen kautta.

Freud, representaatio ja puhe parantavana hoitona

Psykoteraapia instituutiona syntyi hiukan yli 100 vuotta sitten suurelta osin Freudin toiminnan ja hänen esittämiensä käsitysten pohjalta.⁵ Luultavasti voidaan liioittelematta todeta, että hänen työnsä ansiosta meillä on sellainen vaikuttava hoitomuoto kuin psykoterapia. Väittelyä psykoanalyysin roolista tieteenä on käyty sen perustamisesta lähtien.⁶ Psykoanalyysiin syvemmin pureutumatta on artikkelin kiinnostuksen kohteena olevan tapahtuman ymmärtämiseksi kuitenkin olennaista nostaa yleisellä tasolla esiin yksi Freudin perusajatuksista: miksi puhe ylipäättensä on parantavaa hoitoa?

Freudin (1969) ajattelun lähtökohta on ihmisen psyyken jakaminen tietoiseen ja tiedostamattomaan mieleen. Myöhemmässä tuotannossaan Freud (2017b) liittää historiallisesti myöhemmin kehittyneen tietoisuuden alueen synnyin ihmisen kykyyn käyttää todellisuutta representoivaa kieltä (Simanke, 2017). Hän esimerkiksi toteaa:

Tietoiset prosessit egon ulkokehällä, kaikki muu egossa tiedostumatonta – siinä yksinkertaisin asiantila, joka täytyisi olettaa. Niin saattaa eläimilläkin olla; ihmisellä ilmenee lisäksi, jonka takia myös egon sisäiset prosessit voivat saada tietoisuuden määreen. Tämä johtuu kielikyvystä, joka liittyy egon sisällöt ja näkö- ja varsinkin kuulohavaintojen muistijäljet kiinteästi yhteen. Siitä lähtien kuorikerroksen havainnoiva ulkokehä voi yhä laajemmin vastaanottaa ärsytystä myös sisältäpäin, sisäiset prosessit, kuten mielenjuoksut ja ajatuskulut, voivat tiedostua. (Freud, 2017b, 181.)

Toisin sanoen Freudille kielen alue on yhtä kuin ihmisen tietoisuuden alue. Ja edelleen, mielen

3 Tiedeykkönen, YLE-Areena: Mitä psykoterapiassa tapahtuu? <https://areena.yle.fi/podcastit/1-50687179>

4 Filosofiasa käytetyn englanninkielisen Recognition-käsitteen suomenkielinen hiukan kömpelö vastine. Käsite kääntyy hankalasti, koska englanninkielisen käsitteen voi ymmärtää sisältävän sekä tunnustamisen että tunnistamisen elementit.

5 Ks. tarkemmin Cautin, 2012; Myllyniemi, 2021.

6 Ks. esim. Cautin, 2012; Ihanus, 2005; Kotkavirta, 2015.

historiallisesti alkuperäinen osa, tiedostamaton, on ei-kielellinen. Kotkavirta (2015) luonnehtii Freudista lähtenyttyä näkemystä toteamalla ihmismielen olevan lähtökohtaisesti tiedostamaton, jossa tietoisien mielen havainnointi muodostaa vain oman saarekkeensa. Tietoisuudessa on siis Freudin mukaan kyse siitä, että ottaessaan kielen muodon ihmisen erilaiset mielensisällöt voivat nousta ihmisen omien havaintojen kohteeksi. Tämän Freud (2017a) näki myös psykoanalyysin viimekätisenä tehtävänä: tuoda tiedostamattoman alueen epäsuotuisasti vaikuttavia sisältöjä tietoisuuteen antamalla niille kielellinen ilmaus. Tällöin ne samalla siirtyvät ihmisen tietoisien toiminnan piiriin.

Freudien ajatuskulusta on huomattava kaksi läpikäytyä piirrettä. Hänen käsityksensä kielestä perustuu ajatukselle kielen ja todellisuuden vastaavuudesta. Kielen merkityksellisyyden nähdään syntyvän nimeämisen analogian kautta. Tällöin kieli toimii todellisuuden representaationa (Simanke, 2017).⁷ Hän näkee siis kielen merkityksen syntyvän kielen sanojen yksiselitteisestä viittaussuhteesta todellisuuteen, jonka osasia ne näin ollen ikään kuin nimeävät. Toista keskeistä piirrettä voisi nimittää ontologiseksi painotukseksi. Tämä tarkoittaa sitä, että kielikäsitteensä puitteissa Freud näkee psykoterapian idean sellaisten sanojen löytämisessä, jotka totuudenmukaisesti kuvaavat asiakkaan kohdalla todellisuutta. Totuuden käsite Freudilla näyttää puolestaan määräytyvän hänen kielikäsitteensä puitteissa: todellisuuteen viittaavat sanat ja lauseet ovat totta, jos ne kuvaavat todellisuuden, sellaisena kuin se on.

Tämän Freudin hyvin yleisen tason ajatuskulun suuntaaminen kohti artikkelin aiheena olevaa tilannetta tarjoaa tarkastelulle lähtökohdan. Freud oli terapiassa kiinnostunut potilaansa todellisten

traumatisoivien ja ei-tietoisien elämäntapahtumien tuomisesta tietoisuuden piiriin. Tämä tapahtuu antamalla niille sanat, jotka näitä tapahtumia kohdallisesti representoivat. Freudin ajatusta voi kuitenkin hyödyntää myös hiukan laveammin ilman suoraviivaista oletusta representoivasta kielestä ja ontologista painotusta. Mitä siis tässä mielessä tapahtuu, kun psykoterapiatilanteessa terapeutti antaa uuden ilmaisun asiakkaan jo kertaalleen kielellisesti kuvaamalle? Tietoisuus oli Freudille mielen havainnoiva saareke, joka kykenee kielen ansiosta suuntaamaan tämän havainnoinnin myös itseensä (Kotkavirta, 2015). Tällöin sanat eivät ole vähämerkityksellinen asia. Kuvattaessaan itseään, elämäänsä tai kärsimystään asiakas kuvaa samalla terapeutille omaa tietoisuuden aluettaan: sitä, miten hän itsensä

ja tilanteensa näkee ja kokee. Tällöin terapeutin antaessa asiakkaan ilmaisulle uudenlaisen kielellisen ilmauksen, hän nostaa samalla ikään kuin uuden kuvan asiakkaan nähtäväksi. Asiakkaan on tällöin mahdollista nähdä, miten hän tulee toisenlaisesta tarkastelupisteestä nähdä. Edelleen tämä tarjoaa asiakkaalle uudenlaisen havainnoinnin mahdollisuuden. Hänen on mahdollista verrata omaa kuvaansa terapeutin kuvaan. Tämä

on asiakkaan kannalta laadullisesti uutta informaatiota, joka Freudin tarkoittamassa mielessä monipuolistaa hänen tietoisuutensa aluetta. Olennaista terapiaprosessin etenemisen kannalta kuitenkin on, tunnustaako asiakas kuvan omakseen vai torjuuko hän sen virheellisenä.

Myöhempi Wittgenstein: representaatiosta kielelliseen käyttäytymiseen

Freudien representaatioon perustuvan kielikäsitteiden puitteissa kielen ja ei-kielen, kuten myös tietoisuu-

”

Asiakkaan on mahdollista verrata omaa kuvaansa terapeutin kuvaan.

⁷ Freudin ajattelu muuttui läpi hänen elämänsä. Kielikäsitteiden suhteen on vaikeaa esittää kattavaa näkemystä, missä määrin myös se on ollut muutoksen kohteena. Hänen tekstejään eri kausilta lukiessa nousee kuitenkin vahva vaikutelma, että tavalla tai toisella nimeämiseen tai representaation perustuva semanttinen malli on implisiittisesti läsnä itsestään selvänä lähtökohdana. Simanke (2017) näkee, että nimeämiseen perustuva semantiikka oli ainakin alkuvaiheessa hallitseva Freudin ajattelussa. Freudin myöhemmässä tuotannosta Simanke löytää viitteitä myös konstruktionistisemmän lukutavan puolesta. Joka tapauksessa myöhäisvaiheen tuotantoon sijoittuvassa artikkelissaan ”Psykoanalyysin suuntaviivoja” Freud ilmaisee artikkelissa kuvattun kielikäsitteensä eksplisiittisesti (Freud, 2017b).

den ja tiedostamattoman raja näyttäyty selkeänä ja absoluuttisena. Myöhemmän Wittgensteinin (1981) ajattelussa kielen merkityksellisyys ei perustu representaatioon, vaan jaettuun inhimilliseen toimintaan:⁸ ”Sanan kielipeli on määrä tähdentää tässä sitä, että kielen puhuminen on osa toimintaa tai elämänmuotoa.” (Wittgenstein, 1981, § 23.)

Freudin kielikäsitteestä poiketen Wittgenstein (1981) ajattelee, että kielelliset ilmaukset saavat merkityksensä jaetusta käytöstään osana ihmisyyttä, eikä yksioikoisesta viittaussuhteesta todellisuuteen. Näin ollen kielen merkityksellisyys on nimeämisen analogian sijasta ymmärrettävissä pikemminkin kielen peliluonteen kautta.⁹ Ajatus kielellisen ilmauksen merkityksestä käytönä edellyttää säännönmukaisuutta. Juuri tähän suuntaan Wittgensteinin käyttämä sana ”kielipeli” osoittaa: pelit eivät ole satunnaista toimintaa, vaan saavat mielekkyytensä siitä, että ne ovat toimintaa, jossa toimitaan yhteisesti jaetun säännönmukaisuuden puitteissa. Jaettu säännönmukaisuus ilmaisujen käytössä ja niiden määrätty rooli osana inhimillistä elämää rakentavat sen riittävän pysyvyyden, johon merkityksellinen kielenkäyttö voi perustua. Tässä suhteessa erilaisissa kielipeleissä esiin nouseva säännönmukaisuus kytkeytyy ihmisyydessä syntyneeseen tapaan toimia: ”Sana ’yhtäpitävyys/yksimielisyys’ ja sana ’säätö’ ovat toisilleen sukua, ne ovat serkkuja. Yhtäpitämisen ja säännön mukaan toimimisen ilmiöt liittyvät yhteen.” (Wittgenstein, 1985, 295.)

Toinen tärkeä näkökulma löytyy Wittgensteinin ajatuksesta kielipelien esikielellisestä alkuperästä. Wittgenstein näkee, että nykyiset kielipelimme, käsitteellinen jaettu maailmamme, ovat viime kädessä tarkasteltavissa primitiivisen käyttäytymisen jatkeina:

— Olla varma, että toisella on kipuja; epäillä, onko hänellä kipuja, jne. – nämä ovat erilaisia luonnollisia, vaistomaisia suhtautumistapoja muihin ihmisiin, ja kielimme on vain apuneuvo ja tämän suhtautumisen lisäke. Kielipelimme on primitiivisen käyttäytymisen lisäke. (Kielipelimme on näet käyttäytymistä.) (Vaisto.) (Wittgenstein, 1978, § 545.)

Wittgenstein toteaa tarkoittavansa sanalla ”primitiivinen” jotakin sellaista, joka on esikielellistä. Juuri tämä esikielellinen luonnollinen tapamme suhtautua toisiin ihmisiin on kuitenkin Wittgensteinin näkökulmasta kielipelimme perusta. Se on myöhemmän ”ajattelutavan prototyyppi”, kuten hän toteaa (Wittgenstein, 1978, § 540–541). Tästä prototyypistä määrätyn ja ajallisesti myöhempi käsitteellinen ajattelumme nousee: ”Kielipelien alkuperä ja alkeismuoto on reaktio. Vasta tältä perustalta voivat monimuotoisemmat muodot kasvaa. Haluan sanoa, että kieli on jotakin jalostettua – ’alussa oli teko’.” (Wittgenstein, 1979, 71.)

Tämä yhteisöllinen inhimillisten suhtautumisiemme ja intersubjektivisten toimintojemme

8 Myöhemmän Wittgensteinin näkemykset eivät edusta nykyisen länsimaisen filosofian valtavirtaa. Tähän on esimerkiksi Kuuselan mukaan useitakin syitä. Lopputuloksena on Kuuselan mukaan se, että Wittgensteinin myöhemmän filosofian näkökulma on edelleen jäänyt filosofiassa paljon hyödyntämättä siinä mitassa, joka sillä olisi tarjottavanaan. (Kuusela, 2008, 4.) Toisaalta viittaussuhteesta riippumattoman merkityksen näkökulmaa vastaan on esitetty vakuuttavaa kritiikkiä, ks. esim. Raatikainen, 2019. Tarkemmin Wittgensteinin jälkeisestä kielifilosofiasta ja Wittgensteinin ajatusten roolista osana nykyistä kielifilosofiaa sekä merkityksen käsitteeseen liittyvää keskustelua ks. Lycan, 2008, 76–153.

9 Kielipelin käsitteen rooli Wittgensteinin ajattelun eri vaiheissa on monitahoinen. Esimerkiksi *Ruskeana kirjana* tunnettu tekstikokoelma, jota Wittgenstein ilmeisesti ei lainkaan tarkoittanut julkaistavaksi, koostuu pitkälti kielellisistä esimerkkitalanteista, joilla ei akkiseltaan näyttäisi olevan mitään tekemistä filosofian kanssa. Juuri näistä kehittämistään alkeellisten kielenkäyttötalanteiden kuvauksista Wittgenstein alun perin käytti nimitystä kielipelit. Kielipelin käsite kuitenkin laajeni esimerkiksi Hilmy (1987) mukaan Wittgensteinin ajattelussa hiljaseen tarkoitamaan kaikkia kielen muotoja. Kuusela (2014) esittää puolestaan artikkelissaan vakuuttavan näkökulman siitä, että kielipelin käsite liittyy myös *Ruskean kirjan* jälkeisissä kirjoituksissa ensisijaisesti Wittgensteinin pyrkimykseen luoda eräänlaista uudenlaista logiikkaa, jossa kielenkäyttötalanteiden kuvauksilla, ”kielipeleillä”, olisi mahdollista tavoittaa kielen tosiasiallinen luonne, joka ei palaudu formaaleihin kalkyyleihin. Vaikka Wittgenstein (1981) *Filosofisissa tutkimuksissa* käyttää edelleen kielipelin käsitettä myös siinä merkityksessä, jossa hän kutsuu luomiaan kielellisiä esimerkkitalanteita ”kielipeleiksi” (esim. Wittgenstein, 1981, § 7, § 130), artikkelissa kielipelin käsitettä kuitenkin lähestytään ensisijaisesti kielen merkityksellisyiden synnyin näkökulmasta ottamatta kantaa siihen, mikä kielipeli-käsitteen rooli Wittgensteinin ajattelussa viime kädessä oli. Kielipelin käsite ymmärretään Wittgensteinin rakentamana uudenlaisena analogiana, jonka tarkoituksena on toimia vertailukohteena nimeämisen analogiaan perustuvan kielen kuvan rinnalla. Tätä näkökulmaa perustelevat myös Wittgensteinin antamat omat lukuohjeet *Filosofisissa tutkimuksissa*. Hän toteaa, että ”tulen sanomaan myös kielen ja niiden toimintojen kokonaisuutta, joihin kieli nivoutuu mukaan, ’kielipeliksi’” (Wittgenstein, 1981, § 7). Samoin Wittgenstein toteaa, että ”Sanan kielipeli on määrä tähdentää tässä sitä, että kielen puhuminen on osa toimintaa tai elämänmuotoa” (Wittgenstein, 1981, § 23).

historiallinen kytkeytyminen säännönmukaisiksi sarjoiksi on Wittgensteinin näkökulmasta kielellemme perusta. Tästä lähtökohdasta se on rakentunut valtaavan mutkikkaaksi ja monisyiseksi ilmiöksi. Sillä on oma luonnollinen ja kontingentti kehityshistoriansa osana ihmislajin kehityshistoriaa, ja se on ymmärrettävissä vain tätä taustaa vasten. Tätä kehityshistoriallista tai naturalistista¹⁰ perspektiiviä vasten tarkasteltuna kuitenkin nykyiset käsitteemme asettuvat uudelleenlaiseen perspektiiviin. Ne eivät voi toimia luonnon peilinä, vaan kuvastavat pikemminkin ihmisyden käytäntöjä.

Puhuessaan kielestä primitiivisen käyttäytymisen lisäksi Wittgenstein siis tarkoittaa nykyisten kielipeliemme ikään kuin korvanneen ihmisydelle ominaisia varhaisempia ei-kielellisen käyttäytymisen muotoja. Esimerkiksi kielellinen ilmaus ”olen ahdistunut ja tuskissani” tulisi representaation perustuvassa kielikäsitelyssä ymmärretyksi merkityksen näkökulmasta yksilön sisäisen kokemuksen kuvauksena. Wittgensteinin näkökulmasta taas tällaisen ilmauksen merkitys on ymmärrettävissä pikemminkin primitiivisen käyttäytymisen taustaa vasten, joka on historiallisesti korvautunut kielellisellä käyttäytymisellä. Tämä tarkoittaa yksinkertaisesti sitä, että esimerkiksi hallitsemattoman motorisen levottomuuden ja pakenemisen sijasta päädyimme nykyisellään ahdistavassa tilanteessa sanomaan tällaisen lauseen. Esiin nouseva esikielellinen tapamme reagoida toisiin ihmisiin on kuitenkin merkityksen näkökulmasta kielipelimme perusta (Wittgenstein, 1978).

Jos täydennämme Freudin ajatuskulkua myöhemmän Wittgensteinin ajatuksilla kielen merkityksellisyydestä, saamme kaksi keskeistä uutta näkökohtaa. Freudin ontologinen painotus ja sen edelleen sanelema yksioikoinen käsitys totuudesta jäävät pois ja vaihtuvat kysymykseksi merkityksestä. Näin tietoisuuden ja tiedostamattoman raja näyttää Wittgensteinin kielikäsitelyksen puitteissa huomatta-

vasti Freudia dynaamisempaan. Kyse ei ole jonkin aiemmin absoluuttisesti sanattoman siirtymisestä lopulliseen kielelliseen muotoon. Pikemminkin tilanteen voi nähdä jatkuvana rajankäyntinä tietoisuuden ja tiedostamattoman alueiden välillä. Kyse on yhteistoiminnallisesta kielipelistä, jossa Freudin ajatteleman tietoisuutta rakentavan havainnoivan saarekkeen on mahdollista suuntautua yhä uudestaan uusilla tavoilla kielellisen vuorovaikutussuhteen kontekstissa. Tällaista dialogissa esiin nousevaa tietoisuutta voisi kuvata myös Mikael Leimanin (2012) käyttämällä havainnoivan position termillä. Laajemmin termi liittyy hänen kehittämänsä psykoterapioiden perusprosessin metamalliin. Mallissa eri psykoterapioiden universaalina tavoitteena nähdään asiakkaan siirtymisen sellaiseen uudelleenlaiseen itsehavainnointiin, joka sallii uudelleen suhteen muodostumisen käsillä oleviin elämänongelmiin.

Myös Freudin ajatus kielen mahdollistaman tietoisuuden ja ei-kielellisen tiedostamattoman rajasta näyttää uudessa valossa. Tietoisuudessa kyse olisi tästä näkökulmasta pikemminkin siirtymisestä primitiivisestä ja välittömästä reagoinnista kohti sellaista kielen rakentamaa uudenaista havainnoivaa positiota, jossa on tilaa pidättäytyä reagoimasta ja korvata reaktio uudenaikaisella käyttäytymisellä.¹¹ Freudin puhuessa tietoisuudesta ja tiedostamattomasta, Wittgensteinin voi siis ajatella puhuvan uudenaikaisesta inhimillisen käyttäytymisen ulottuvuudesta, kielellisestä käyttäytymisestä:

”Opi uusi sivu tästä erityisestä inhimillisen käyttäytymisen luvusta – tästä kielenkäytöstä.”
(Wittgenstein, 1978, § 542.)

On helppo nähdä, että Wittgensteinin vetämä raja ei ole selkeä. Pikemminkin kyse on jatkuvasta dynaamisesta rajankäynnistä nopean reagoinnin ja sen korvaavan kehittyneemmän kielipelin välillä, joka edelleen mahdollistaa uudenaikaisesta toiminnal-

¹⁰ Sanaa naturalismi käytetään sen arkikielisessä ja melko laveassa ”luonto on kaikki”-merkityksessä, jossa ensisijaista on näkemys yhdestä ja jakamattomasti todellisuudesta, johon ei postuloita muita entiteettejä. Tarkemmin Wittgensteinin naturalistisesta perspektiivistä kieleen, ks. Myllyniemi, 2021.

¹¹ Artikkelissa Wittgensteinin ajatusta kielipeliemme primitiivisestä reaktiivisen käyttäytymisen taustasta ja Freudin ajatusta tietoisuudesta kielen mahdollistamana uudenaikaisena havainnointipositiona kuljetetaan rinnakkain. Tarkoituksena on melko vapaasti luoda käsitteellistä näkökulmaa psykoterapiatilanteen ymmärtämiseksi. Kuitenkin taustalla oleva kysymys on hyvin kiinnostava, mutta samalla kompleksinen: kuinka pitkälle Wittgensteinin ja Freudin voi ajatella puhuvan samankaltaisesta ilmiöstä. Aihe ansaitsisi oman tarkemman tarkastelunsa pelkästään tähän kysymykseen keskittyvän artikkelin muodossa.

lisuutta. Wittgensteinin ajatuksen saa esiin tarkastelemalla asiaa artikkelin tutkimusaiheen näkökulmasta. Jos murisen, irvistän ja heristän nyrkkejäni asiakkaalle, voin selittää tämän tapahtuman merkityksen esimerkiksi ilmaisulla: ”Olen nyt niin vihainen, että kykenen vain vaivoin hillitsemään itseni.” Toisaalta taas voin selittää kielellisen ilmaisun ”olen nyt niin vihainen, että kykenen vain vaivoin hillitsemään itseni” merkityksen esimerkiksi juuri murisemalla, irvistämällä ja heristämällä nyrkkejäni. Kumpikin ilmaisu kantaa mukanaan merkityksen näkökulmasta samaa sisältöä. Kuitenkin käytännön seuraukset primitiivisen reaktion korvautumisesta sofistikoituneemmalla kielipelillä ovat dramaattisia vuorovaikutustilanteessa.

Tarkastelemamme psykoterapiatilanteen kannalta Wittgensteinin ajattelulla on siis merkittävää selitysvoimaa. Juuri dynaaminen liike primitiivisemmän reaktiivisen käyttäytymisen ja sen korvaavan kielellisen käyttäytymisen välillä näyttää osuvan kohdallisesti siihen psykoterapiassa tapahtuvaan erikoiseen toistoon, jossa terapeutti ilmaisee kielellisesti uudestaan asiakkaan tavalla tai toisella jo ilmaiseman. Kuvitellaan vaikkapa psykoterapiatilannetta, jossa asiakas itkee lamaantuneena ja lohduttomasti. Tällöin terapeutin muotoilemat sanat ”Jos nämä kyneleet osaisivat puhua, kertoisivatko ne siitä suuresta surusta, jota olet lapsena joutunut kokemaan” voi nähdä terapeutin pyrkimyksenä korvata jotakin reaktiivista ja esikielellistä sofistikoituneemmalla kielipelillä. Tämä puolestaan mahdollistaa itsehavainnoinnin. Tavoitteena on tällöin opettaa asiakkaalle uudenlaista kielellistä *surukäyttäytymistä* – sellaista suremista, johon asiakas ei huku, vaan jossa asiakkaan havainnoiva minä voi myös olla samanaikaisesti paikalla.

Toisaalta taas virta voi käydä myös toiseen suuntaan. Ylirationaalinen ja tunteistaan erossa pyyttelevä asiakas voi kertoa kuivalla äänellä kyynisesti työpaikkansa kauheuksista. Tällöin terapeutti voi tarjota primitiivisemmän kuvan tilanteesta asiakkaan tarkasteltavaksi toteamalla esimerkiksi: ”Mulla tuntuu ihan vatsanpohjassa asti kurjalta tuo

teidän työpaikan ilmapiiri. Tekee mieli juosta karakuun!” Tällöinkin terapeutti tarjoaa asiakkaalle kielen avulla uudenlaista kuvaa, jonka puitteissa itseä havainnoiva positio voi rakentua uudella tavalla.

Searle, *Tausta* ja kielen kyky julistaa uutta olevaksi

John Austin (1962) esitteli teoksessaan *How To Do Things With Words* puheaktiteorian. Puheaktiteorian taustana voidaan pitää myöhemmän Wittgensteinin ajattelusta nousevaa havaintoa, jonka mukaan inhimillinen kielenkäyttö ei palaudu yksinomaan asiantilojen kuvaamiseen tai väitelauseiden esittämiseen. Kieltä käytetään pikemminkin tekemiseen, tai ainakaan ilmaisun merkitys ei ole tyhjentävästi ymmärrettävissä ilman ilmaisuun limittyvän puheaktin ymmärtämistä.¹²

Austinin oppilas John Searle (1969) jatkoi puheaktiteorian kehittämistä teoksessaan *Speech Acts: An essay in the Philosophy of language*. Myöhemminä vuosinaan Searle (1995) kiinnostui mielen filosofian lisäksi erityisesti sosiaalisen todellisuuden rakentumisesta. Tämän kuvaamisessa hän hyödynsi *Taustan*¹³ käsitettä. Searlen mukaan suurin osa myös myöhemmän Wittgensteinin työstä tapahtui *Taustan* parissa.

Searlen (1995) ajatuksena on jakaa todellisuus raakoihin faktoihin ja institutionaalisiin faktoihin. Näiden erottaminen toisistaan onnistuu yksinkertaisen ajatuskokeen avulla: onko kyseinen fakta olemassa ihmisistä riippumatta? Yhtenä esimerkkinä raaoista faktoista Searle mainitsee sen, että ”Mount Everest on lumipeitteinen”. Sen sijaan institutionaalisten faktojen joukkoon kuuluvat sellaiset kuten: ”Olen Suomen kansalainen”, tai ”taskussani on kahdenkymppiä seteli”, tai vaikkapa ”Alexander Stubb on Suomen tasavallan presidentti.” Jälkimmäisen faktatyyppin eroavaisuus tulee näkyviin sulkeistamalla pois ihmiset. Jos ihmiset häviäisivät, ja vaikka setelin muodostavat molekyylit jäisivät täsmälleen samassa järjestyksessä edelleen maapallon pinnalle, ei kyseessä enää olisi raha. Jäljellä ei olisi enää

12 Austin oli keskeinen hahmo Oxfordin koulukunnan tavallisen kielen filosofiassa. Yhtenä koulukunnan merkittävänä taustavaikuttajana pidetään juuri Wittgensteinia. Esimerkiksi von Wright (1981) toteaa, että suuntauksen keskeisin innoituksen lähde oli Wittgensteinin *Filosofisia tutkimuksia* -teos.

13 Alkup. The Background.

ketään suhtautumaan siihen rahana ja käyttämään sitä rahana. Sen sijaan Mount Everest säilyisi edelleen lumipeitteisenä, vaikka ihmiset häviäisivätkin. Ilman ihmisten yhteisesti jakamaa ja ylläpitämää säännönmukaista kollektiivista intentionaalisuutta institutionaaliset faktat lakkaavat olemasta.

Kirjassaan *The Construction of Social Reality* Searle (1995) on kiinnostunut siitä, kuinka institutionaaliset faktat ylipäättänsä ovat mahdollisia, ja kuinka me niitä ylläpidämme. Avain tämän ymmärtämiseksi on Searlen mukaan kieli. Maailma, jossa elämme, koostuu raaoista faktoista. Ne ovat ensisijaisia institutionaalsiin faktoihin verrattuna. Ilman raakoja faktoja ei institutionaalisia faktojakaan olisi. Voin ajatella vaikkapa puupölkkyä edessäni, joka koostuu tietyllä tavoin järjestäytyneistä molekyyleistä. Ne jatkavat olemassaoloaan meistä välittämättä tietyllä tavoin, vaikka kaikki ihmiset häviäisivät. Kykenemme kuitenkin lajina poikkeuksellisen tehokkaasti liittämään raakoihin faktoihin erilaisia funktioita. Tämän kyvyn ansiosta edessäni ei enää olekaan puupölkky, vaan ”tuoli”. Ihmiset käyttävät tuoleja istumiseen ja mikä tärkeintä: ihmiset käyttävät kieltä näiden funktioiden merkitsemiseen. Esimerkiksi kutsumalla tietyllä tavoin järjestäytynyttä kappaletta ”tuoliksi”.

Tämän voi ymmärtää tarkoittavan edelleen sitä, että marsilainen (jos marsilaisten elämänmuoto poikkeaisi hyvin jyrkästi meidän tavastamme elää) ei näkisi huoneessa ”tuolia”, vaan jotakin aivan muuta riippuen marsilaisesta käsitejärjestelmästä. Kuitenkin tutkimalla ahkerasti ihmisten elämänmuotoa marsilainen voisi päästä käsitykseen tuolin käsitteestämme, jolla on määrätty institutionaalinen rooli osana jaettua inhimillistä elämäämme.

Seuraava askel, jonka Searle (1995) ottaa, liittyy institutionaalisten faktojen luomiseen. Sen lisäksi, että käytämme kieltä olemassa olevien funktioiden merkitsemiseen, käytämme kieltä myös funktioiden luomiseen tilanteissa, joissa funktio ei itsestään selvästi paljastu olion fyysisistä ominaisuuksista. Esimerkiksi edessäni oleva muhkurainen

pölkky muuttuu ”tuoliksi”, jos pyydän ystävääni istumaan ja kehotan häntä ottamaan pölkyn ”tuoliksi”. Tällainen puheakti on Searlen näkökulmasta tärkeä, koska sanoessani näin, tulen samalla julistaneeksi jotakin uutta olevaksi: sanoessani näin luon institutionaalisen faktan. Nurkassa olevan pölkyn julistaminen ”tuoliksi” ei vaikuta suurelta mysteeriltä. Kuitenkin tällaiseen kielen deklaratiiviseen toimintoon perustuu myös spesifimpien inhimillisten instituutioiden olemassaolo. ”Tuolien” lisäksi inhimillisessä maailmassa julistetaan myös paperinpaloja ”rahaksi”, ihmisiä ”aviopuolisoiksi”, ”psykoterapeuteiksi”, ”alaisiksi”, ”valtioita”, ”sotatila” tai vaikkapa Alexander Stubb ”Suomen tasavallan presidentiksi”.

Searlen (1995) mukaan kieli on ikään kuin alkuperäinen orgaanisesti kehittynyt primitiivinen yhteiskuntasopimuksemme, joka käsitteillään heijastaa kollektiivisen intentionaalisuutemme vaihtelevia muotoja: käsitteemme ovat olemassa vain elämänmuotomme jaettuja ja funktionaalisia rooleja vasten tarkasteltuna. Toisin sanoen, meillä ei olisi nykyistä ajan käsitettä, ellei ajan mittaamisella olisi määrätty rooli osana yhteistä inhimillistä elämäämme. Tämän taustana on tietenkin raaka fakta siitä, että kosmos ympärillämme ja me itse biologisina olentoina olemme siten järjestäytyneet, että ajan mittaaminen on meille paitsi mahdollista myös mielekästä.

Institutionaaliset faktat syntyvät Searlen (1995) mukaan kielen deklaratiivisen, julistuksellisen, funktion avulla. Paperinpala muuttuu ”rahaksi”, kun se julistetaan rahaksi asianmukaisin menoin. Se, kuka, missä tilanteessa tai milloin erilaisia deklaratioita pystyy pätevästi esittämään, on tietenkin monimutkaisesti säädeltyä. Perusfunktio pysyy kuitenkin samana. Käyttövoimana tämän monisyisen yhteiskuntajärjestyksen ylläpidossa on kollektiivinen intentionaalisuus, johon meidät on implisiittisesti syntymästämme asti upotettu. Kun suhtautumisiemme verkostot säilyvät kollektiivisesti suurin piirtein samana, myös kielen deklaratiivi-

nen funktio toimii.¹⁴ Kyseessä on siis laaja ja monisyinen, mutta samalla täysin painoton ja näkymätön semanttinen järjestelmä, jota jokainen aikuinen ihminen kantaa koko ajan mukanaan. Kuvattua järjestelmää Searle (1995) nimittää *Taustan* käsitteellään.¹⁵ Hän määrittelee käsitteensä ”joukoksi ei-intentionaalaisia tai esi-intentionaalaisia kyvykkyksiä, jotka mahdollistavat intentionaaliset funktiotilat” (Searle, 1995, 129).

Yhteys myöhemmän Wittgensteinin ajatuksiin on ilmeinen. Myös Wittgenstein (1981, 1985) kuvaa teksteissään vastaavaa orgaanista säännönmukaisuutta, ”rakenteiden perhettä” (Wittgenstein 1985, 294), joka palautuu yksinkertaisesti toimintamme yhtäpitävyyteen. Tämä yhdenmukaisuus toiminnassamme kantaa mukanaan sen, mikä tekee käsitteistämme merkityksellisiä. Kyse ei kuitenkaan ole säännönmukaisuudesta, jonka toimiessamme eksploikoimme itsellemme. Kyse on jaetun toimintamme aktuaalisesta säännönmukaisuudesta elämässämme. Wittgenstein toteaaakin: ”Kun seuraan sääntöä, en valitse. Seuraan sääntöä sokeasti.” (Wittgenstein, 1981, § 219.)

Tässä mielessä Wittgensteinin (1981) ajatuksena on, että jonkin merkityksellisen toiminnan artikulaatio ei ole sama asia kuin se säännönmukaisuus, jonka puitteissa tosiasiasa toimimme. Tämän järjestelmän puitteissa toimimiseen emme käytä artikuloitua sääntöä. Maailmamme säilyy meille merkityksellisenä, vaikka emme sitä jatkuvasti artikuloi itsellemme. Näin ollen artikuloitu tulkinta säännöstä ei voi toimia toimintamme selityksenä. Mikä tahansa artikulaatio jää vain yhdeksi mahdolliseksi kielelliseksi tulkinnaksi toiminnastamme. Tällaisen tulkinnan perusteiksi puolestaan on mahdollista

esittää aina vain uusia artikuloituja tulkintoja. Nämäkin jäävät kuitenkin varsinaisen toimintamme näkökulmasta ilmaan roikkumaan. Tästä huolimatta pystymme kuitenkin käytännössä helposti tapaus tapukselta ratkaisemaan, kuinka toimimme. Toimintamme siis pysyy merkityksellisenä ja ymmärrettävänä normaalitilanteissa ilman eksplikaatiota.

Puheena olevaa perustavanlaatuista järjestelmää voi kuvata myös Wittgensteinin valitsemilla sanoilla: ”tapa”, ”käyttö” tai ”instituutio” (Wittgenstein, 1981, § 199). Tätä perustaa Wittgenstein kutsuu *Filosofisissa tutkimuksissa* ”yhtäpitäväksi elämänmuodoksi” (Wittgenstein, 1981, § 241). Nähdäkseni juuri nämä Wittgensteinin ajatukset resonoivat merkittävästi yhtenevillä tavoilla Searlen *Taustan* käsitteen kanssa, kuten Searle (1995) itsekin toteaa.¹⁶

Searlen ajatukset tuovat kiinnostavia lisäelementtejä aiheena olevan psykoterapian perustapah-tuman tarkasteluun. Ne nostavat tuoreella tavalla esiin monia Wittgensteinin ajattelun implisiittisiä piirteitä, mutta myös täydentävät niitä. Tärkeä nosto *Taustan* käsitteen osalta on Searlen (1995) ajatus siitä, että useammassa tapauksissa puhuttaessa ihmisen mielen tiedostamattomasta osasta, tulisi itseasiassa puhua erilaisista *Taustan* ominaisuuksista. Myös Wittgensteinille (1981) samantapainen ajatus oli keskeinen. Yhtenevän toimintamme jäsentävä jaettu säännönmukaisuus, normatiivinen konteksti, on jotakin, mitä emme itse kykene ikään kuin suoraan havainnoimaan. Se ilmenee toiminnassamme. Se, mitä puolestaan pystymme havainnoimaan, on valittu artikulaatio. Tämä kuitenkin jää aina vain yhdenlaiseksi versioksi valtavasta joukosta erilaisia mahdollisia artikulaatioita. Tällöin Freudin ajatus

14 Searle nimittää deklaraatioksi sellaisten puheaktien luokkaa, jossa performatiivisesti jotakin esitetään joksikin, jonka jälkeen tähän aletaan suhtautua performatiivisesti, esimerkkinä leikki: ”tää olis nyt niinku rosvopäällikkö”, tai vaihtoehtoisesti hallituksen nimittäminen, tai ryhmädynaaminen ilmiö, jossa joku yksinkertaisesti alkaa käyttäytyä muiden johtajana, jonka jälkeen muut ryhmän jäsenet alkavat suhtautua häneen johtajanaan. Huomionarvoista tällaisissa puheakteissa on, että uusi asiantila, joka puheaktilla luodaan, syntyy väittämällä tai esittämällä luotava asiantila jo olevaksi, esim. ”julistan kokouksen avatuksi”, ks. tarkemmin Searle, 1995, 31–56.

15 Artikkelin luonteen takia Searlen monitahoista ajattelua esitellään hyvin fragmentaarisesti ja valikoiden. Tarkemmin Searlen ajattelusta ja sitä kohtaan esitetystä kritiikistä, ks. esim. Lepore ym., 1991.

16 Myös Robert R. Brandom kehittää Searlen tapan Wittgensteinin kielipeli-idean pohjalta ajatusta implisiittisestä normista (Haaparanta, 2019). Brandom (1994) näkee Wittgensteinin regressioargumenttiin nojaten länsimaisen filosofian historiassa virheellisen tendenssin pyrkiä ymmärtämään merkityksellisessä toiminnassamme esiin nousevaa normatiivisuutta esittämällä eksplisiittisiä artikuloituja sääntöjä ikään kuin näiden normien kuvauksina tai selityksinä. Kirjassaan *Making It Explicit* hän lähtee liikkeelle ajatuksesta, että toiminnassamme esiin nouseva normatiivisuus tulee ymmärtää kokonaan uudentavalla tavalla, jota Brandom itse nimittää pragmaattiseksi: toimintamme normatiivisuus on olemassa vain primitiivistä ja jo olemassa olevaa jaettujen käytäntöjämme taustaa vasten tarkasteltuna.

tietoisuudesta kielen mahdollistamana havaitisijapositiona muuttuu uudella tavoin kiinnostavaksi. Kielellisen artikulaation mahdollistama havaitisijapositionio ei kuitenkaan ole Freudin ajattelema puhtaan representaation mahdollistama absoluuttinen katse, vaan yksi monista mahdollisista versioista. Osuva sana kuvaamaan tällaista tapaa hahmottaa tietoisuus olisi ehkä *perspektivismi*.

Toinen tarkastelun kannalta keskeinen idea on Searlen (1995) ajatus kielen deklarativisesta funktiosta sosiaalisen todellisuuden rakentumisessa ja ylläpitämisessä. Jos tämän ajatuskulun suuntaa kohti tarkastelun kohteena olevaa psykoterapiatilannetta, mitä voimme nähdä tapahtuvan? Terapeutti voi esimerkiksi uudelleen muotoilla asiakkaan ilmaisun ”Vittu, mä en saatana jaksa enää niitä saatanan kusipäitä!” oman terapiasuuntauksensa käsitejärjestelmään toteamalla: ”Musta tuntuu, että se pieni vihainen ja yksin jätetty lapsi sun sisälläsi puhuu nyt ja haluaa tulla kuulluksi.” Tällöin olennainen puoli terapeutin interventiossa on, että hän käyttää kielen deklarativista funktiota. Tällaisessa puheaktissa, muiden asioiden ohella, terapeutti julistaa olemassa olevaksi skeematerapian mukaisen mallin ihmisen psyykestä. Tämän mukaan psyyke on jaettavissa erilaisiin suhteellisen itsenäisiin moodeihin. Eli terapeutti pyrkii luomaan terapiatilanteeseen institutionaalisen faktan. Tämän faktan mukaan ihmisen psyyke *on* jotakin sellaista, joka jaetaan erilaisiin toisistaan erotettavissa oleviin minätiloihin.¹⁷ Samalla hän julistaa asiakkaan raivoamisen *olevan* yksi näistä moodeista: vihainen lapsi. Terapeutti siis esittää implisiittisen ontologisen deklaraation uudelleen muotoillessaan asiakkaan ilmaisun uuteen käsitejärjestelmään. Hän julistaa implisiittisesti, että asiakkaan ilmaisema itseasiassa *on* terapeutin ilmaisemaa. Tästä näkökulmasta myös asiakkaan reagointimahdollisuudet muuttuvat ymmärrettäväksi. Hyväksyykö asiakas terapeutin tekemän deklaraation, vai vastustaako hän sitä?

Toisin sanoen, jos tarkastelemme tilannetta, jossa terapeutti lanseeraa uuden ilmaisun asiakkaan jo ilmaisemalle, voimme nähdä tilanteessa psykoterapian kannalta ainakin kaksi tärkeää aspektia. Ensinnäkin kyse on kielen mahdollistaman uudelleen havaitisijaposition rakentumisesta asiakkaalle. Tämän muodostaa viimekädessä aina jokin jaetun *Taustan* mahdollistama perspektiivi. Tämä kielellisten versioiden loputon moninaisuus tarjoaa terapeutille sen pelikentän, jonka puitteissa hän operoi. Toisaalta taas, juuri siksi, että versioiden moninaisuus on niin kirjava, voidaan puhua terapeutisesta interventioista, ammatillisesta teosta ja taidosta. Taitava terapeutti kykenee rakentamaan annetuista lähtökohdista mielekkään artikulaation, joka palvelee terapian päämääriä.

Toisekseen, tehdäkseen tämän terapeutti käyttää kielen deklarativista funktiota implisiittisen ontologisen väitteen esittämiseen. Esittäessään uuden kielellisen version asiakkaan jo ilmaisemasta terapeutti implisiittisesti väittää, että ensimmäinen itseasiassa *on* jälkimmäistä. Tällöin tilanteen eteneminen riippuu asiakkaan reaktiosta terapeutin deklaraatioon: hyväksyykö hän julistuksen, vai vastustaako hän sitä.

Psykoterapiaprosessi persoonien välisenä tunnustussuhteena

Tähän asti artikkelin keskiössä on ollut terapeutin toiminta suhteessa asiakkaaseen. Näkökulmana on ollut löytää sanoja sille, mitä terapeutin voi nähdä *tekevän* muotoillessaan asiakkaan jo ilmaiseman uudestaan erilaiseen ilmaisumuotoon. Siirryttäessä tarkastelemaan tilannetta persoonien välisen tunnustussuhteen näkökulmasta perspektiivi muuttuu. Näkökulma tarkentuu asiakkaan ja terapeutin väliseen vastavuoroiseen suhteeseen. Samalla artikkelissa siirrytään kielifilosofian traditiosta politiikan filosofiaan.¹⁸

17 Ks. esim. Young, 2008.

18 Tämä siirtymä ei ole ongelmaton, koska näiden eri ajatteluperinteiden keskinäiset yhtäläisyydet ja eroavaisuudet muodostavat liian suuren teeman tässä artikkelissa käsiteltäväksi. Yleisellä tasolla kuitenkin voi todeta, että artikkelin aiheen näkökulmasta aihepiirien yhdistäminen näyttättyy mielekkäältä, koska viimekädessä kummassakin perinteessä kyse on pyrkimyksestä ymmärtää ihmisten välisissä suhteissa toteutuvaa toistuvaa merkityksellistä kanssakäymistä.

Nykyiseen filosofiseen keskusteluun Hegelin¹⁹ ajattelusta nousseesta vastavuoroisen tunnustamisen aihepiiristä on kirjoitettu aktiivisesti nykyfilosofiassa (Laitinen, 2007).²⁰ Käsitteellä kuvataan sitä sekä normatiivista että psykologista merkitysulottuvuutta, joka vallitsee persoonien välillä (Iser, 2019). Laitinen (2007) kuvaa tätä vastavuoroisen tunnustamisen konseptia inhimillisen elämänmuodon sementtinä, joka ylittäänsä mahdollistaa persoonien, ryhmien ja instituutioiden olemassaolon. Ihmiset eivät kohtaa toisiaan koskaan puhtaalta pöydältä, vaan toinen on minulle aina *jotakin* ja minä olen toiselle aina *jotakin*. Tämä keskinäisen merkityksellisen suhtautumisen ulottuvuus nousee esiin kaikessa toiminnassamme toisiamme kohtaan. Minä asennoidun ja minuun asennoidutaan esimerkiksi ihmisenä, ihmisoikeuksien kantajana, aikuise-
na ja omista asioistani päättävänä, valkoihoisena, sukupuolitettuna, kuluttajana, esimiehenä, alaisena, viranomaisena, ystävänä, huolehdittavana, vihollisena jne. loputtomiin. Appelqvist (2017) näkeekin nykyisten politiikan filosofian tunnustuksen teorioiden nousseen esiin eräänlaisena vastareaktionä kantilaiseen filosofian traditioon, joka ei ole kyennyt tavoittamaan ihmisuhteissa ilmenevää monimuotoista vastavuoroisuutta ja dialogista luonnetta, jolle koko ihmisyyden perustan voi itseasiassa nähdä rakentuvan.

Kohdatessaan kaksi persoonaa ovat jo lähtökohtaisesti toisilleen valtavan monenlaisia asioita. Osa tunnustuksesta/tunnistuksista taas tapahtuu itse tilanteen myötä: kyse voi olla automatisoiduista kognitioista ja tunnereaktioista tai muuten vahvasti lähtökohtaisista historiallisesta taustasta nousevista esioletuksista, osa taas edellyttää harkintaa, valintaa tai päätöstä.

Tällainen kahden persoonan välinen suhde sisältää siis, paremman sanan puuttuessa, monenlaisia

intersubjektiivisesti rakentuvia merkityksiä. Kyse on osaltaan jostakin kummankin kulttuurista, historiasta ja jaetusta ihmisyyden taustasta syntyvästä ja melko kiinteästä. Osaltaan taas kyse on yksilöllisistä kognitioista, omaksutuista tunnereaktioista ja jostakin, joka ottaa paikkansa itse kohtaamisessa. Tällöin siihen liittyy myös ikään kuin implisiittinen neuvottelu ja päätös tai valinta ja pyrkimys siitä, kuinka toisiimme suhtaudumme. Vaihtoehtoisesti kyseessä voi olla myös tunnustusrikkomus. Tällöin emme tule tunnustetuksi tavoin, jonka katsoisimme itsellemme kuuluvan. Voisi ehkä sanoa, että persoonien välisen tunnustussuhteen käsite liittyy vuorovaikutustilanteeseen Searlen *Taustan*, Wittgensteinin *elämänmuodon*, henkilökohtaisen elämänhistoriamme, tunteemme ja kognitiomme, mutta myös ne käsitteet, joita käytämme yleensä puhuessamme etiikasta kuten: valinta, vastuu, harkinta, teko, päätös.

Saarinen (2016) tutkii kirjassaan *Recognition and Religion* tunnustussuhteen käsitteen esiintymistä kristillisessä ajattelussa. Psykoteraapian kannalta kiinnostava Saarisen tutkima konsepti on tunnustaminen suhteessa itseän.²¹ Tällöin tarkastelemme aluetta, jossa ihmisen sosiaalinen status, osallisuus ja identiteetti yhdistyvät ihmisen omaan psykologiseen identiteettiin. Saarina jäljittää *itsen tunnustamisen/tunnistamisen* käsitteen Platonin ja Augustinuksen ajatteluun, joissa se nähdään ikään kuin analogisena peiliin katsomiselle. Nykyisessä käsitteessämme on Saarisen mukaan edelleen läsnä ajatus jonkinlaisesta muistin varassa tapahtuvasta itsensä tunnustamisesta itsekseen. Tällöin minulla ikään kuin on hallussani aiempien kokemusteni puitteissa syntynyt malli siitä, mitä olen. Tällöin itsen tunnustaminen tapahtuu tämän mallin vastavuuden vertaamisesta havaintoihini itsestäni.

Psykoteraapiatilanteen kannalta kiinnostavammalta kuulostaa kuitenkin modernimpi *itsen tun-*

19 Hegel (1979) nostaa teoksessaan *System der Sittlichkeit* tarkasteluun omistamisen konseptin yhteiskunnassa. Hän näkee, että kyseessä ei ole absoluuttinen oikeus: omistaminen on mahdollista vain suhteessa toisiin ihmisiin. Tämä suuntaa hänen tutkimuksensa vallan epätasaiseen jakautumiseen ihmisten välisissä suhteissa ja herran ja palvelijan välisen suhteen tarkasteluun. Aihepiirin ajan-kohtaisuus on helppo ymmärtää monikulttuurisuuden, sukupuoliroolien ja erilaisten vähemmistöjen oikeuksien toteutumisen taustaa vasten. Kysymykseksi nousee tällöin, mistä kaikesta muustakin on kyse kuin pelkästä erilaisten ryhmien suvaitsevasta yhteiselosta osana länsimaisia demokratioita, ks. esim. Saarina, 2016. Tässä artikkelissa keskitytään kuitenkin kahden persoonan väliseen tunnustussuhteeseen, koska tarkastelun kohteena on psykoteraapiatilanne. Tämäkin tunnustussuhteen asetelma luonnollisesti pitää sisällään kaikki yhteiskunnallisen vallankäytön muodot, ja psykoteraapeutin implisiittinen vallankäyttö olisi itsessään hyvin kiinnostava tutkimuskohde.

20 Ks. esim. Iser, 2019; Saarina, 2016.

21 Recognizing Oneself

nustamisen paradigma, jonka alkuperän Saarinen (2016) jäljittää juuri Hegeliin. Tällöin esiin nousee tunnustussuhteen reflektiivinen ja vastavuoroinen luonne: vastavuoroisessa tunnustussuhteessa erilaiset sosiaaliset siteet, mutta myös *itsen tunnustaminen* ovat ikään kuin mahdollisen muutoksen tilassa. Tunnustus muuttaa tunnustettavan, mutta samalla myös tunnustajan identiteettiä. Tällöin vuorovaikutussuhteessa tapahtuvan *itsen tunnustamisen* mallia ei ole mielekästä nähdä pelkästään muistista nousevan vastaavuuden puitteissa. Kyseessä on suhteessa toiseen toteutuva ja vuorovaikutussuhteen mahdollistama performatiivinen oivallus itsestä, joka voi johtaa identiteetin muutokseen. Tällaisen tunnustussuhteen luonteeseen Saarinen liittyy muistamisen analogian sijasta sellaiset sanat kuten: lupaus, luottamus, rakkaus ja lahja. Modernissa tunnustussuhteen ideassa kyse on siis paradigmaattisesta siirtymästä introspektiivisestä itsetuntemuksesta kohti suhteessa tapahtuvaan itsensä löytämiseen.

Tällainen tapa hahmottaa persoonien välistä tunnustussuhdetta lähestyy myös Searlen (1995) keskeisiä ideoita. Tällä tavoin ymmärrettynä voisimme sanoa luovamme tunnustussuhteissamme jaetun *Taustan* puitteissa jatkuvasti kielen deklarativisen funktion avulla sanattomia tai sanallisia institutionaalisia faktoja itsestämme ja toisistamme.

Vuorovaikutussuhteessa toteutuva *itsen tunnustamisen* käsite on erityisen mielenkiintoinen artikkelissa tutkittavan psykoterapiatilanteen kannalta. Esimerkiksi Wampold (2015) kuvaa kaikkien psykoterapioiden yhteistä perusprosessia kuvaavassa kontekstuaalisessa mallissaan lopputuloksen kannalta optimaalista terapeutin ja asiakkaan välistä vuorovaikutusta aidoksi ihmissuhteeksi, jossa sekä terapeutti että asiakas kokevat toisensa sellaisilla tavoilla, jotka kumpikin hyväksyy.²² Tällöin terapeutin ja asiakkaan välistä suhdetta on mielekästä tarkastel-

la nimenomaan persoonien välisen tunnustussuhteen käsitteen kautta. Tavoiteltava asetelma on sellainen, jossa kummatkin *tunnustavat* toisensa sellaisilla tavoilla, jotka kumpikin osapuoli hyväksyy.

Asiakkaan on esimerkiksi tunnustettava terapeutti terapeutiksi, eli sellaiseksi ihmiseksi, jolle hän on elämänsä ikäviä kipupisteitä valmis paljastamaan. Tunnustaessaan toisen terapeutiksi asiakas samalla myös tunnustaa itsensä potilaaksi eli avun tarpeessa olevaksi. Tällöin myös terapeutin täytyy tunnustaa itsensä auttajaksi kaikkine institutionaalisesti määrittävine velvoitteineen. Asiakas myös myöntää terapeutille institutionalisoidun oikeuden esittää deklaraatioita niistä kielellisistä kuvauksista, joita asiakas elämästään itse esittää. Toislaisessa kontekstissa tällainen toiminta saattaisi herättää ihmisissä pikemminkin ärtymystä. Samoin asiakkaan on tunnustettava itse itsensä kärsiväksi ja apua tarvitseväksi.²³

Institutionaalisen taustan lisäksi terapiatapah-tuman semanttisessa avaruudessa on myös tässä-jan-nyt -ulottuvuus. Ensimmäisessä terapiatapauksessa on loppujen lopuksi läsnä kaksi toisilleen vierasta ihmistä. Tutustumiskäynnin tarkoituksena on siis neuvotella siitä, voivatko juuri he olla toisilleen näitä kaikkia psykoterapiatapah-tuman edellyttämiä asioita. Wampoldin (2015) tarjoamaa taustaa vasten tarkasteltuna tunnustussuhteen moderni paradigma vaikuttaa mielekkäältä ja kuvaavalta. Terapia voi alkaa vasta, kun asiakas ja terapeutti ovat läsnä olevina ihmisinä myöntäneet toisilleen nämä terapia-asetelman institutionaaliset oikeudet ja velvoitteet.

Tarkasteltava tunnustussuhteen paradigma liittyy myös psykoterapiassa tavoiteltavan muutoksen tunnustussuhteen yhteyteen. Esimerkiksi Leiman (2015) nostaa asiakkaan itsehavainnoinin kehittymisen ja sen muuttumisen myötätuntoisemmaksi kaikkia psykoterapiamuotoja yhdistäväksi universaaliksi tavoitteeksi, jonka myötä myös uudenlainen

22 Wampold (2015) esittää kontekstuaalisessa mallissaan, että psykoterapian vaikuttavuus ei näy palautuvan yksittäiseen mekanismiin. Se rakentuu pikemminkin useamman erilaisen komponentin varaan, jotka kaikki kuitenkin pohjautuvat viime kädessä ihmiseen sosiaalisena olentona. Tässä mielessä psykoterapiaa voi Wampoldin mukaan pohjimmiltaan tarkastella erityislaatuisena sosiaalisen parantamisen muotona. Wampoldin luonnehtimaa optimaalista terapiasuhdetta on mahdollista myös hiukan problematisoida. Missä määrin asiakkaan ja psykoterapeutin lähtökohtaisesti asymmetrinen suhde, jota leimaa myös terapeutin taloudellinen hyöty, voi olla aito ja puhtaasti keskinäiseen hyväksyntään perustuva ihmissuhde?

23 McLeod (1997) nostaa kirjassaan *Narrative and Psychotherapy* esiin huomion siitä, että historiallisesti psykoterapian läpi-lyönti osuu kiinnostavalla tavalla yhteen länsimaisen kulttuurin yleisen sekularisaation kanssa. Tässä suhteessa se tunnustussuhteen käsitteen läpi tarkasteltuna näyttää korvanneen monia sellaisia inhimillisen käyttäytymisen muotoja, jotka aiemmin ovat liittyneet uskonnolliseen toimintaan, kuten esimerkiksi rippiin.

toimijuus omassa elämässä on mahdollista löytää. Saarinen (2016) kuvaa kirjassaan *identiteettikäntymyksen* ideaa, jolle löytyy useita verrokkeja kristillisestä perinteestä. Tällöin ihmisen *itsen tunnustaminen* voi muuttua dramaattisesti tultuaan ensin tunnustetuksi uudella tavoin jonkun muun taholta. Tällaista Saarisen kuvaamaa *identiteettikäntymyksen* mahdollistavaa tunnustussuhdetta voi kuvata myös melko mutkattomasti ajatuksella siitä, että kun ihminen tulee itselleen merkittävässä ihmissuhteessa nähdyksi uudella tavoin, hän alkaa myös itse nähdä itsensä uudella tavalla.

Tällaisen luonnehdinnan myötä päädyimme kuitenkin psykoterapian ytimeen. Juuri tämänkaltaisilla kuvauksilla ovat monet alan historiallisista auktoriteeteista psykoterapian ydinprosessia perinteisesti luonnehtineet. Samalla päädyimme kuitenkin myös persoonien välisen tunnustussuhteen ja Searlen ajattelun ytimeen. Tällaisen itsen uudella tavalla näkemisen väliaine on psykoterapiaprosessissa kieli ja kielen deklarativinen kyky luoda *Taustan* puitteissa uutta: julistaa jotakin olevaksi. Tässä mielessä siis terapeutin tulkittaessa asiakkaan ilmaiseman uuteen ilmaisutapaan hän samalla terapeutin ja asiakkaan tunnustussuhteen kontekstissa julistaa myös asiakkaan uudenlaiseksi: se mitä näen edessäni, on tätä. Tämän deklaraation asiakas puolestaan voi hyväksyä, hylätä, tai ainakin lähteä kiinnostuneena tutkimaan uudenlaista *itsen tunnustamisen* mahdollisuutta.

Pohdinta

Artikkelissa etsittiin filosofista ymmärrystä psykoterapiassa toteutuvalle perustapahtumalle: terapeutin vastaukselle asiakkaan ilmaisuun, jossa hän muotoilee asiakkaan ilmaiseman uuteen ilmaisumuotoon. Lähtökohtana oli Freudin (2017b) ajatus siitä, että antaessaan uuden kielellisen ilmauksen asiakkaan jo ilmaisemalle terapeutin voi nähdä pyrkivän tuomaan jotakin asiakkaan tietoisuuteen. Toisin sanoen antamalla uudenlaiset sanat terapeutti mahdollistaa asiakkaalleen uudenlaisen havaitssijaposition.

Myöhemmän Wittgenstein ajattelun pohjalta ajatuskulkuun oli mahdollista lisätä huomio siitä, että tällainen kielen rakentama havaitssijapositione

perustu representaatioon, eikä se ole staattista tai absoluuttista. Terapeutin vastauksessa asiakkaalleen kyse on pikemminkin uudenlaisten perspektiivien esiin nostamisesta kielen mahdollistaman havaitssijaposition horisonttiin. Terapeutin voi kuitenkin edelleen nähdä toteuttavan Freudin ajattelemaa psykoterapian perusfunktiota. Wittgensteininkaan (1981) näkökulmasta emme kykene havainnoimaan suoraan merkityksellisen elämämme rakentamaa normatiivista taustaa, mutta kykenemme antamaan sille erilaisia sanallisia tulkintoja, uusia perspektiivejä, jotka puolestaan voimme saada havainnointimme kohteeksi, tietoisuuteemme. Terapeutin sanat voivat tällöin toimia havaitssijapositioneille vertailukohteena, joka muuttaa tietoisuuden aluetta. Tällöin myös liike tietoisesta ja tiedostamattoman välillä on mahdollista ymmärtää dynaamiseksi liikkeeksi primitiivisen reagoinnin ja sen korvaavan sofistikoituneemman kielipelin välillä.

Searlen (1995) ajattelusta osuvana näyttäytyi idea *Taustasta* ja kielen kyvystä luoda institutionaalisia faktoja, johon jaettu intentionaalinen inhimillinen maailmamme perustuu: kielen ansiosta voimme julistaa *jotakin joksikin* jaetun *Taustamme* puitteissa. Tällöin terapeutin ehdottamat uudet sanat voidaan ymmärtää muun ohella kielen deklarativista funktiota hyödyntävinä implisiittisinä ontologisina julistuksina, joka tekee ymmärrettäväksi myös sen, miksi terapeutin puheaktin menestys psykoterapiatilanteessa seisoo tai kaatuu asiakkaan reaktion puitteissa: hyväksyykö asiakas terapeutin tekemän deklaraation vai ei.

Moderni tunnustussuhteen paradigma puolestaan nosti tarkasteluun persoonien välisessä tunnustussuhteessa tapahtuvan *identiteettikäntymyksen* mahdollisuuden, joka monin tavoin näyttää osuvan yhteen psykoterapiaprosessissa tavoiteltavan muutoksen kanssa (Saarinen, 2017). Kun institutionalisoidun psykoterapiasuhteen mahdollistama prosessi käynnistyy, on suhteessa terapeuttiin mahdollista tutkia asiakkaan *itsen tunnustamissuhdetta* julistamalla asiakas tunnustussuhteessa uudenlaiseksi. Tällöin terapeutin uusien sanojen myötä asiakkaalle avautuu mahdollisuus tulla performatiivisesti tunnustetuksi uusilla tavoin, joka puolestaan voi avata tietä *identiteettikäntymykselle*.

Minkälaisia johtopäätöksiä näistä eri ajattelijoiden näkemyksistä sitten on mahdollista vetää tarkastelun kohteena olevan psykoterapiatilanteen suhteen? Nähdäkseni muutamia tärkeitä huomioita voidaan tehdä. Ensinnäkin esiin nousee se, että filosoofiasta nousevat ajatuskulut osuvat kohdallisesti myös psykoterapiassa tapahtuvien ilmiöiden kuvaamiseen. Tällöin on syytä muistaa, että näillä filosofian käsitteillä pyritään kuvaamaan jotakin sellaista, joka universaalissa mielessä liittyy ihmisyteen ylipäätänsä. Toisin sanoen se edelleen kertoo siitä, että psykoterapiassa näyttäisi tapahtuvan jotakin perustavassa mielessä yleisinhimillistä. Se on lähtökohtaisesti samaa toimintaa, jota tapahtuu ja jota on tapahtunut kaikkialla, missä ihmiset kieltä käyttävinä olentoina toimivat dialogisessa vuorovaikutussuhteessa toistensa kanssa.

Toinen tärkeä huomio liittyy kehityshistorialliseen näkökulmaan. Kuhunkin artikkelissa käsiteltyyn ajatuskulkuun liittyy näkemys ihmisyden luonnollisesta ja historiallisesta muutoksesta ilmiön taustakontekstina. Freudin (2017b) ajatukseen kielen ja tietoisuuden yhteisestä alueesta liittyy ajatus primitiivisestä alkutilanteesta, jossa reaktiivinen ja ei-kielellinen olento kehittää kielen ansiosta itselleen kyvyn tarkastella omia mielensisältöjään. Samoin Wittgenstein (1978) näkee alkutilanteena ei-kielillisen vaisto-olennon, jonka luonnolliset reaktiot ovat ajallisen kehityksen myötä sofistikoituneet kielen mahdollistamaksi uudenlaiseksi toiminnallisuudeksi: kielelliseksi käyttäytymiseksi. Searle (1995) näkee tilanteen hyvin samankaltaisesti. Yksi ja jakamaton todellisuutemme koostuu keskenään organisoituneista entiteeteistä. Näistä jotkin ovat eläviä. Osa näistä puolestaan on kehittynyt intentionaaliseksi ja tietoisiksi. Ja edelleen tästä joukosta esiin nousee ihminen, joka on kehittänyt kielikyvyn, joka mahdollistaa institutionaalisten faktojen luomisen. Myös modernin tun-

nustussuhteen kirjoittajat jäljittävät käsittelemänsä ilmiön alkuperää luonnollisen alkutilanteen kautta. Esimerkiksi Honneth (2008) toteaa tunnustussuhteen edeltävän historiallisesti kognitiota ja etsii tunnustussuhteen alkuperää muun muassa lapsen ja vanhemman välisestä biologisesta perussuhteesta.

Näin ollen päädyimme psykoterapiatilannetta filosofian läpi tarkasteltuna universaaleihin ihmisyden ilmiöihin. Tämän lisäksi päädyimme myös johonkin sellaiseen, jota voisi kutsua ihmiseksi tulemisen tai ihmiseksi kasvamisen ydinprosessiksi siinä muodossa kuin ihmisyys nykyisellään ymmärretään: tietoisien ja kieltä käyttävän yhteisöllisen olennon syntyyn. Päädytään siis yhdenlaiseen yleisnäkemykseen siitä, miten ihmisistä ylipäätänsä on tullut ihmisiä, ja miten lapsi tämän ihmisyden

omaksuu. Samassa mielessä Wittgenstein (1978) liittää merkityksen käsitteen oppimisen ja opettamisen käsitteen yhteyteen. Merkitys on jotakin sellaista, jonka lapsi omaksuu suhteissaan muihin ihmisiin.

Kuvatut ajatuskulut siirtävät näkökulman dialogiseen suhteeseen, jossa kielellinen kanssakäyminen tuottaa sellaista uutta toiminnallisuutta, jonka liitämme erityisesti ihmiseen erotuksena muusta elävästä luonnosta.²⁴ Tämä kyky puolestaan palautuu ihmisen

erikoiseen kykyyn käyttää kieltä. Puhuttaessa kielen merkityksellisyyden perustasta se löytyy Wittgensteinin (1978) mukaan luonnollisissa reagoitavoissa toisiimme, josta se on jalostunut nykyiseksi valtavan monimutkaiseksi ilmiöksi, jossa kielellisen käyttäytymisen on mahdollista korvata primitiivistä reagoitavia. Merkityksellisyys kuitenkin syntyy edelleenkin jaetusta tavastamme elää, elämänmuotomme säännönmukaisuudesta, tai Searlen (1995) sanoin jaetun *Taustan* ominaisuuksien myötä. Käsitteemme eivät siis rakenna kuvaa perimmäisestä todellisuudesta, vaan kuvan siitä, miten ihmiset elävät.

”

Ihminen on merkityksiä luova eläin, myös psykoterapiaa harjoittaessaan.

24 Tämä ei luonnollisesti sulje pois ajatusta siitä, etteikö aidosti analogisia ilmiöitä olisi löydettävissä myös muualta elävästä luonnosta. Tarkoituksena on todeta, että ihmiset itse ovat nähneet juuri tämän kyvyn erityisesti ihmisille kuuluvana ominaisuutena, jonka puitteissa rajaa muuhun elävään luontoon on ollut mahdollista pyrkiä rakentamaan.

Kykenemme kuitenkin operoimaan hyvin luovasti *Taustassamme*. Tausta ei määrää toimintaamme, vaan pikemminkin tarjoaa jaetulle toiminnallemme puitteet. Kielen ansiosta voimme neuvotella, pohtia, keksiä, päättää tai yhdessä synnyttää uudenlaisia merkityksiä, jotka edelleen mahdollistavat uudenlaisia havaitusijapositioneja ja uudenlaista toiminnallisuutta. Tähän merkityksen muutoksen mahdollisuuteen nähdäkseni myös tutkimuksen kohteena olevan psykoterapiatilanteen hoidollinen mielekkäisyys viimekädessä perustuu. Dialogisessa suhteessa synnytetään, tutkitaan, neuvotellaan tai performatiivisesti esitetään tässä-ja-nyt jotakin uutta olevaksi. Tätä uutta voi nähdäkseni osuvimmin kuvata juuri sanalla *merkitys* ainakin myöhemmän Wittgensteinin tarkoittamassa mielessä.

Ihminen on siis tässä mielessä merkityksiä luova eläin, myös psykoterapiaa harjoittaessaan. Tämän ominaisuutemme voi nähdä tekevän meistä ihmisiä ja erottavan meitä muusta elävästä luonnosta. Ainakin se raja, joka on tapana ollut vetää ihmisen ja muun elävän luonnon välille, tuntuu palautuvan pitkälti tähän luovaan kykyyn käyttää kieltä. Jos kykymme tuottaa uusia merkityksiä tekee meistä ihmisiä, eikö psykoterapiassa tällöin olla ensisijaisesti tekemisissä ihmiseksi tulemisen kanssa? Tällöin psykoterapia tulisi ehkä nähdä ensisijaisesti eksistentiaalisena hoitomuotona, lääketieteellisen hoitomuodon sijasta. Tässä suhteessa Wahlströmin peräänkuuluttama psykoterapian ihme todellakin on ihme. Kyse on kuitenkin samasta ihmeestä, mikä on nähtävissä inhimillisen kulttuurin synnyssä ylipäättänsä tai vastasyntyneen lapsen kasvamisessa kompetentiksi ihmiseksi tunnustussuhteessa vanhempiinsa ja sosiaaliseen ympäristöönsä.

Lähteet

- Appelqvist, H. (2017). "Wittgenstein, Recognition, and Religion". *The Origins of Religion: Perspectives from Philosophy, Theology, and Religious Studies*, toim. Eklund, T. Luther-Agricola Society. pp. 278–290.
- Austin, J. L. (1962). *How to do things with words*. Toim. Marina Sbisá & J. O. Urmsen. Oxford: Clarendon Press.
- Brandom, R.B. (1998). *Making It Explicit: Reasoning, Representing, and Discursive Commitment*. London. USA: Harvard University Press.
- Cautin, R.L. (2012). "A Century of Psychotherapy, 1860–1960", teoksessa *History of psychotherapy: continuity and change. 2nd ed.*, toim. Norcross, J.C.; Vandenbos, G.R.; Freedheim, D.K. Baltimore: United Book Press.
- Freud, S. (1969). *Johdatus psykoanalyysiin*, 2. painos, suom. Puranen, E., suomennotto teoksista *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse ja Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse 2*. Jyväskylä: Gummerus.
- Freud, S. (2017a). "'Psykoanalyysi' ja 'libidoteoria'", teoksessa *Kirjoituksia psykoanalyysin teoriasta ja käytännöstä 1*, 2. painos, suom. Lång, M. Helsinki: Books on Demand. Suomennotto teoksista (1987). *Gesammelte Werke. XIII*, 211–233. London: Imago publishing. & (1974). *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud. XVIII* 23, 235–259. London: The Hogarth Press.
- Freud, S. (2017b). "Psykoanalyysin suuntaviivoja", teoksessa *Kirjoituksia psykoanalyysin teoriasta ja käytännöstä 1*, 2. painos, suom. Lång, M. Helsinki: Books on Demand. Suomennotto teoksista (1987). *Gesammelte Werke. XVII*, 63–138. London: Imago publishing. & (1974). *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud. XXIII*, 144–207. London: The Hogarth Press.
- Haaparanta, L. (2019). "Brandom, Wittgenstein and Human Encounters". *Disputatio. Philosophical Research Bulletin*. Vol. 8, No. 9, Jun.
- Heaton, J.H. (2014). *Wittgenstein and Psychotherapy From Paradox to Wonder*. UK: Palgrave Macmillan.
- Hegel, G.W.F. (1979). *System of Ethical Life (1802/3) ja First Philosophy of Spirit (Part III of the System of Speculative Philosophy 1803/4)*. Toim. ja kääntänyt T.M. Knox. Albany: State University of New York Press.
- Hilmy, S. (1987). *The Later Wittgenstein – The Emergence of a New Philosophical Method*. Oxford: Basil Blackwell.
- Honneth, A. et al. *Reification : A New Look at an Old Idea*. Oxford University Press, Incorporated, 2008. ProQuest Ebook Central. Julkaistu verkossa: <https://ebookcentral.proquest.com/lib/tampere/detail.action?docID=415709>. (Luettu 6.8.2023)
- Ihanus, J. (2005). *Järjen äänestä minäkertomuksiin*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Iser, M. (2019). "Recognition", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2019 Edition). Toi. Edward N. Zalta (ed.) Julkaistu verkossa: <https://plato.stanford.edu/archives/sum2019/entries/recognition> (Luettu: 13.7.2023)
- Kotkavirta, J. (2015). *Tuhkaa ja timanttia I*. Helsinki: ntamo.
- Kuusela, O. (2008). *The Struggle Against Dogmatism: Wittgenstein and the Concept of Philosophy*. United States: Harvard University Press.
- Kuusela, O. (2014). "The method of language-games as a method of logic", *Philosophical Topics*, Vol. 42, issue 2. Julkaistu verkossa: <http://link.galegroup.com/apps/doc/A459287336/LitRC?u=tampere&sid=LitRC&xid=7b4bb05c> (Luettu: 6.7.2023)

- Laitinen, A. (2002). "Interpersonal recognition: A response to value or a precondition of personhood?". *Inquiry: An Interdisciplinary Journal of Philosophy*, 45 (4):463 – 478. Julkaistu verkossa: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/002017402320947559> (Luettu: 3.7.2023)
- Laitinen, A. (2007). "Persoonien välisestä tunnustuksesta". *Oikeus ja politiikka: filosofisia esseitä*. 79-104. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. Vuosikerta n:o 18. Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Leiman, M. (2011). "Mikhail Bakhtin's contribution to psychotherapy research". *Culture & Psychology*, 17(4), 441-461. Julkaistu verkossa: <https://doi.org/10.1177/1354067X11418543> (Luettu 4.11.2023)
- Leiman, M. (2012). "Psykoteroapioiden yhteinen perusprosessi", teoksessa *Mikä psykoterapiassa auttaa? Integriivisen lähestymistavan perusteita*. Toim. Lahti-Nuutila, P.; Eronen, S. Porvoo: Bookwell.
- Leiman, M. (2015). "Psykoterapiat ja psykoterapeutit", teoksessa *Psykoterapiat*. Toim. Huttunen, M.; Kalska, H. Riika: Duodecim.
- Lepore, E., Lepore, R., Van Gulick. (1991). *John Searle and His Critics*. Cambridge: Blackwell, Print.
- Lycan, W. G. (2008). *Philosophy of Language: A Contemporary Introduction*. Taylor & Francis Group. ProQuest Ebook Central. <https://ebookcentral.proquest.com/lib/tampere/detail.action?docID=332391> (Luettu 12.7.2023)
- McLeod, J. (1997). *Narrative and Psychotherapy*. Great Britain: SAGE Publications.
- Myllyniemi, P. (2021). *Parantava puhe kielipelinä: Myö-häiswittgensteiniläinen näkökulma psykoterapiaan*. (Tampere University Dissertations - Tampereen yliopiston väitöskirjat; Vuosikerta 525). Tampere University. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-2219-9>
- Norcross, J.C. & Wampold, B.E. (2011). "Evidence-Based Therapy Relationships: Research Conclusions and Clinical Practices". Teoksessa *Psychotherapy relationships that work: Evidence-based responsiveness 2nd ed.* Toim. Norcross, J. C. New York: Oxford University Press.
- Peräkylä, A., Antaki, C., Vehviläinen, S. & Leudar, I. (Eds.). (2008). *Conversation analysis and psychotherapy*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Peräkylä, A. (2019). "Conversation Analysis and Psychotherapy: Identifying Transformative Sequences". *Research on Language and Social Interaction*. 52. 257-280. 10.1080/08351813.2019.1631044.
- Raatikainen, P. (2019). "Semanttisen ekternalismin puolustus". Julkaistu verkossa: <https://journal.fi/ajatus/article/view/88215> (Luettu 19.5.2021)
- Saari, R. (2016). *Recognition and Religion: A Historical and Systematic Study*. Oxford: Oxford University Press.
- Searle, J.R. (1995). *The Construction of Social Reality*. New York: Free Press.
- Simanke, R.T. (2017). "Meaning and object in Freud's theory of language", *International Journal of Psychoanalysis*, 98: 1551-1576. Julkaistu verkossa: <https://doi.org/10.1111/1745-8315.12669> (Luettu 6.7.2023)
- Stiles, W. B. (2009). "Responsiveness as an Obstacle for Psychotherapy Outcome Research: It's Worse Than You Think". *Clinical Psychology: Science and Practice*, 16: 86-91. doi:10.1111/j.1468-2850.2009.01148.x
- Wampold, B. E. (2015). "How important are the common factors in psychotherapy? An update", *World Psychiatry*, 14(3), pp. 270-277. doi:10.1002/wps.20238
- Wittgenstein, L. (1978). *Zettel – filosofisia katkelmia*. Porvoo: WSOY. Tekstiin viitataan pykälänumerolla. Alkup. *Zettel*. (1967). Werkausgabe Bd 8. Suhrkamp. Frankfurt am Main. 1984.
- Wittgenstein, L. (1979). *Yleisiä huomautuksia*. (1979). Porvoo: WSOY. Tekstiin viitataan sivunumerolla. Alkup. *Vermischte Bemerkungen*. (1977). Werkausgabe Bd 8. Frankfurt am Main. 1984.
- Wittgenstein, L. (1980). *Sininen ja ruskea kirja, Filosofisten tutkimusten esitutkimuksia (1933-1935)*. Juva: WSOY. Tekstiin viitataan sivunumerolla. Alkup. *Preliminary Studies for The "Philosophical Investigations" Generally known as The Blue and Brown Books*. (1958) Basil Blackwell: Oxford. 1964.
- Wittgenstein, L. (1981). *Filosofisia tutkimuksia*. Juva: WSOY. Tekstiin osaan I viitataan vakiintuneen tavon mukaisesti pykälänumerolla, osaan II, ja esipuheeseen sivunumerolla. Alkup. (1953), *Philosophische Untersuchungen*. Werkausgabe Bd 1. Suhrkamp: Frankfurt am Main. 1984.
- Wittgenstein, L. (1985). *Huomautuksia matematiikan perusteista*. Juva: WSOY. Tekstiin viitataan sivunumerolla. Alkup. *Bemerkungen über die Grundlagen der Mathematik*. (1956). Werkausgabe Bd 6. Suhrkamp. Frankfurt am Main. 1984. Suomenkielinen laitos sisältää osioita, joita alkuperäisessä teoksessa ei ole. Näiden osalta tukeuduttu Bergenin yliopiston ylläpitämään elektronisessa muodossa olevaan täydelliseen kokoelmaan Wittgensteinin alkuperäisteksteistä: <http://wab.uib.no/> (Luettu: 16.11.2020)
- von Wright, G.H. (1981). "Saatesanat", teoksessa Wittgenstein, L., *Filosofisia tutkimuksia*. Juva: WSOY.
- Young, J. E.; Klosko, J. S.; Weishaar, M. E. (2008). *Skeematapia*. Helsinki: Edita.

Petri Myllyniemi

FT, Psykoterapeutti

(kognitiivinen yksilöpsykoterapia, pari- ja perheterapia)

petri.myllyniemi@hotmail.com